

Zesde periodiek rapport
van België
2019

Parallelrapport
van het NMRI
en

UNIA

MYRIA

Service de lutte contre la pauvreté,
la précarité et l'exclusion sociale

**Zesde periodiek rapport van België aan het
Mensenrechtencomité van de Verenigde Naties**

Parallelrapport

Inhoudsopgave

1	Instellingen die aan dit rapport hebben meegewerkt	2
2	Methodologie.....	2
3	Antwoorden op de Lijst met punten	3
3.1	<i>Algemene informatie over de mensenrechtensituatie in het land, met inbegrip van nieuwe maatregelen en ontwikkelingen met betrekking tot de uitvoering van het Verdrag .....</i>	3
3.1.1	Antwoord op punt 2: Overige belangrijke nieuwe feiten	3
3.2	<i>Constitutioneel en juridisch kader voor de toepassing van het Verdrag (art. 2).....</i>	4
3.2.1	Antwoord op punt 4: Onafhankelijk Nationaal Mensenrechteninstituut (NMRI)	4
3.3	<i>Terrorismebestrijdingsmaatregelen (art. 2, 7, 9, 10, 14 en 17) .....</i>	5
3.3.1	Antwoord op punt 5: Terrorismebestrijdingsmaatregelen en mensenrechten	5
3.4	<i>Non-discriminatie en de rechten van personen die behoren tot etnische, religieuze, taalkundige of seksuele minderheden (art. 2, 20, 22 en 24 tot 27) .....</i>	6
3.4.1	Antwoord op punt 6: Bestrijding van misdrijven met een racistische of religieuze drijfveer en het Interfederaal plan tegen racisme, rassendiscriminatie, vreemdelingenhaat en onverdraagzaamheid	6
3.4.2	Antwoord op punt 7: Maatregelen tegen het aanzetten tot haat en racistische propaganda	8
3.4.3	Antwoord op punt 8: Godsdienstvrijheid	9
3.4.4	Antwoord op punt 9: Discriminatie op grond van taal	10
3.4.5	Antwoord op punt 10: Discriminatie op grond van seksuele geaardheid	10
3.5	<i>Verbod op foltering en wrede, onmenselijke of ontorende behandeling of bestraffing (art. 7).....</i>	12
3.5.1	Antwoord op punt 13: Wijziging van artikel 417bis van het Strafwetboek en het beginsel van niet-terugdrijving	12
3.5.2	Antwoord op punt 14: Ordediensten en gevangenispersoneel	13
3.6	<i>Veiligheid van personen en behandeling van gevangenen (art. 7, 9 en 10) .....</i>	14
3.6.1	Antwoord op punt 15: Detentie van mensen met psychische problemen in gevangenissen en psychiatrische annexen van gevangenissen	14
3.6.2	Antwoord op punt 17: Veiligheid van personen en behandeling van gevangenen	15
3.7	<i>Verbod van slavernij en dwangarbeid (art. 8).....</i>	16
3.7.1	Antwoord op punt 18.....	16
3.8	<i>Rechtmatigheid van gevangenhouding en veiligheid van de persoon (art. 2, 9 en 10).....</i>	16
3.8.1	Antwoord op punt 19.....	16
3.9	<i>Vluchtelingen en asielzoekers (art. 7, 9, 10, 12 tot 14 en 24) .....</i>	19
3.9.1	Antwoord op punt 20.....	19
3.9.2	Antwoord op punt 21.....	20
4	Aanvullende elementen.....	22
4.1	<i>Inschrijving in de bevolkingsregisters (art. 14, 16, 25).....</i>	22
4.2	<i>Vrijheid van vereniging (art. 22).....</i>	23
5	Eindnoten	25

1 Instellingen die aan dit rapport hebben meegewerkt

1. **Unia** is een onafhankelijke openbare instelling die discriminatie bestrijdt en gelijke kansen bevordert. **Onze onafhankelijkheid en onze inzet voor mensenrechten worden erkend door de Global Alliance of National Human Rights Institutions (B-status)**. We hebben interfederale bevoegdheid, wat betekent dat we in België zowel op federaal niveau als op het niveau van de Gemeenschappen en Gewesten actief zijn. Unia verleent hulp aan slachtoffers van discriminatie op grond van de criteria die worden beschermd door de antidiscriminatiewetten die de Europese richtlijnen 2000/43 en 2000/78 omzetten. Op 12 juli 2011 werd Unia aangewezen als onafhankelijk mechanisme om de uitvoering van het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap te bevorderen, te beschermen en op te volgen.
2. **Myria**, het Federaal Migratiecentrum, is een onafhankelijke openbare instelling. Myria heeft als wettelijke opdracht om de overheid te informeren over de aard en de omvang van de migratiestromen, om te waken over de grondrechten van vreemdelingen en om de strijd tegen mensenhandel en mensensmokkel te stimuleren. Het werd ook aangeduid als onafhankelijk Nationaal Rapporteur Mensenhandel.
3. Het **Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting** is een interfederale openbare instelling. Ze werd in 1999 opgericht in het kader van het Samenwerkingsakkoord tussen de federale staat, de Gewesten en de Gemeenschappen betreffende de bestendiging van het armoedebeleid.¹ Het Steunpunt kreeg een mandaat van bescherming van mensenrechten op basis van de vaststelling dat armoede *"afbreuk doet aan de waardigheid en aan de gelijke en onvervreembare rechten voor alle personen"* en van het gemeenschappelijk doel dat door de wetgevers werd vastgelegd, met name *"het herstellen van de voorwaarden voor de menselijke waardigheid en de uitoefening van de rechten van de mens."* Het Steunpunt heeft de uitdrukkelijke opdracht om elke twee jaar een *"Verslag over Bestaansonzekerheid, Armoede, Sociale Uitsluiting en Ongelijke Toegang tot de Rechten"* op te maken. Dat verslag bevat minstens *"een evaluatie van de daadwerkelijke uitoefening van sociale, economische, culturele, politieke en burgerrechten alsook van de ongelijkheid die blijft bestaan wat betreft de toegang tot de rechten"* en *"concrete aanbevelingen en voorstellen om de toestand te verbeteren"* (artikel 2 van het Samenwerkingsakkoord).

2 Methodologie

4. We stellen op prijs dat we de gelegenheid krijgen om deze korte uiteenzetting voor te stellen om het Mensenrechtencomité te informeren. Onze bijdrage is gebaseerd op verschillende informatiebronnen: de meldingen van individuele personen of verenigingen die Unia en Myria ontvangen; de resultaten van monitoring- en adviesopdrachten van Unia; onze medewerking aan verschillende werkgroepen, commissies en adviesraden; rapporten van betrokken instanties en organisaties; de tweejaarlijkse verslagen van het Steunpunt Armoedebestrijding; rapporten en aanbevelingen van middenveldorganisaties. De bronnen zijn meestal in de voetnoten vermeld.
5. De structuur van onze bijdrage volgt de Lijst met punten die het Comité opstelde met het oog op de indiening van het zesde periodiek rapport van België. We hebben rekening gehouden met de antwoorden die de Belgische staat in zijn rapport heeft gegeven om herhaling te voorkomen. Deze bijdrage is bedoeld om dit rapport aan te vullen en, waar nodig, te nuanceren. We formuleren ook een reeks aanbevelingen. We hopen dat deze bijdrage een bron van nuttige informatie voor het Comité is en dat de hierna geformuleerde aanbevelingen tijdens de zitting worden aangekaart.

3 Antwoorden op de Lijst met punten

3.1 Algemene informatie over de mensenrechtensituatie in het land, met inbegrip van nieuwe maatregelen en ontwikkelingen met betrekking tot de uitvoering van het Verdrag

3.1.1 Antwoord op punt 2: Overige belangrijke nieuwe feiten

Nieuwe wet op frauduleuze erkenningen

6. Een wet van 2017 voert het begrip frauduleuze erkenning² in, ondanks een kritisch advies van de Raad van State (RvS), met name omdat het hoger belang van het kind niet in overweging wordt genomen. Volgens deze wet kan een lokale ambtenaar van de burgerlijke stand de erkenning van een kind uitstellen en weigeren als een van de ouders op deze manier een verblijfsvoordeel wil verwerven, ook al is de biologische band tussen de ouder en het kind vastgesteld. In de praktijk bemoeilijkt deze wet de erkenning van buitenechtelijke kinderen, wanneer een van de ouders hier illegaal verblijft. Tijdens het onderzoek wordt geen bescherming tegen verwijdering geboden. Als de erkenning wordt geweigerd, is er niet in een specifieke beroepsregeling voorzien.³ Deze wet wordt momenteel voor het Grondwettelijk Hof aangevochten.

Rechten van kinderen en armoede

7. Het is belangrijk om de nadruk te leggen op de bescherming van het kind door *zijn gezin* (art. 24) en op de bescherming van het gezin *door de maatschappij en de staat* (art. 23), in het bijzonder tegen *inmenging in* en *schendingen* van de privacy en het gezinsleven (art. 17), wanneer ze met armoede kampen. Privacy staat vandaag onder druk, onder andere door digitale ontwikkelingen, uit veiligheidsoverwegingen en door de nadruk die op controle wordt gelegd. Deze druk is nog sterker voor mensen in armoede, aangezien er almaar meer voorwaarden en controles aan sociale rechten zijn verbonden en de strijd tegen fraude met sociale uitkeringen wordt opgedreven.⁴
8. Het is wetenschappelijk bewezen dat kinderen uit gezinnen die het sociaal-economisch moeilijk hebben, vaker worden geplaatst dan andere kinderen.⁵ Het recht van kinderen om in hun gezin op te groeien wordt duidelijk minder in acht genomen wanneer het gezin in armoede leeft. Bovendien maakt armoede het moeilijker om tijdens de plaatsing de band tussen kinderen en hun ouders in stand te houden.⁶
9. Dit is zeker het geval wanneer wordt overwogen om een groot deel van het ouderlijk gezag over te dragen, zoals bepaald in de wet van 19 maart 2017 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek tot invoering van een statuut voor pleegzorgers.⁷ Het Steunpunt Armoedebestrijding en kinderrechtenorganisaties benadrukten dat deze beslissing onvoldoende rekening houdt met de situatie, de problemen en de inspanningen van ouders die in armoede leven.⁸ In zijn slotopmerkingen van 12 februari 2019 over het vijfde en zesde periodiek rapport vroeg het VN-Kinderrechtencomité België om deze wet te herzien.⁹ Op 28 februari 2019 schafte het Grondwettelijk Hof in niet-dringende gevallen de mogelijkheid af van een algemene overdracht van bepaalde belangrijke aspecten van het ouderlijk gezag, wanneer een kind langere tijd in een pleeggezin verblijft.¹⁰

Aanbevelingen

Bescherm ouders en hun kinderen tegen verwijdering zolang de procedure tot vaststelling van de afstamming loopt.

Steun gezinnen die in armoede leven om de plaatsing van kinderen te voorkomen. Investeer in het onderhouden van de band tussen het geplaatste kind en zijn ouders wanneer een plaatsingsmaatregel onvermijdelijk is.

3.2 Constitutioneel en juridisch kader voor de toepassing van het Verdrag (art. 2)

3.2.1 Antwoord op punt 4: Onafhankelijk Nationaal Mensenrechteninstituut (NMRI)

10. Unia is sinds mei 2018 erkend als NMRI van het type B. Het Samenwerkingsakkoord van 12 juni 2013 tussen de federale staat, de Gewesten en de Gemeenschappen brengt een samenwerking tussen de verschillende beleidsniveaus tot stand om de onafhankelijkheid (het akkoord verwijst naar de Beginselen van Parijs), het mandaat en de territoriale (over het gehele grondgebied) en materiële (voor alle beleidsniveaus) bevoegdheden van Unia te verzekeren. Helaas is een samenwerkingsakkoord tussen de federale staat en de deelstaten om een NMRI van het type A op te richten, niet aan de orde. Op 1 juli 2019 trad de federale wet tot oprichting van een Federaal Instituut voor de bescherming en de bevordering van de rechten van de mens in werking.¹¹ Unia, Myria en het Steunpunt Armoedebestrijding verheugen zich over de oprichting van het Instituut. Aangezien zijn bevoegdheid zich echter tot federale aangelegenheden beperkt, stellen ze vast dat de unieke en transversale benadering van mensenrechten hierdoor wordt afgezwakt.
11. Intussen waarborgen mensenrechtenorganisaties met een gedeeltelijk mandaat, met een gedeeltelijke geografische bevoegdheid of met een relatieve onafhankelijkheid de effectiviteit en het gelijk genot van de rechten die uit het Verdrag voortvloeien, voor personen die in België verblijven. Deze instellingen ontmoeten elkaar iedere maand op vrijwillige en autonome basis in het kader van het Platform voor de Rechten van de Mens¹², waarvan onze 3 instellingen lid zijn. Er moet duidelijkheid komen over de manier waarop het nieuwe Instituut en de Belgische sectorale mensenrechtenorganisaties met elkaar overleggen.

Aanbeveling

Sluit een samenwerkingsakkoord tussen de federale staat en de deelstaten om een Nationaal mensenrechteninstituut op te richten dat voor heel België en alle beleidsniveaus bevoegd is. Verzeker de onafhankelijkheid van dit nieuwe instituut door het onder meer voldoende financiële middelen toe te kennen.

3.3 Terrorismebestrijdingsmaatregelen (art. 2, 7, 9, 10, 14 en 17)

3.3.1 Antwoord op punt 5: Terrorismebestrijdingsmaatregelen en mensenrechten

12. Sinds 2010 was België herhaaldelijk het doelwit van terroristische aanslagen. Hierop werden heel wat wetgevende en administratieve maatregelen genomen die een impact op de grondrechten hebben. Het Comité waakzaamheid in de strijd tegen terrorisme (dat bestaat uit actoren uit het maatschappelijk middenveld) heeft het huidige bestaande wettelijk kader voor terrorismebestrijding aan een mensenrechtentoets onderworpen.¹³ Na haar bezoek aan België publiceerde de speciale VN-rapporteur betreffende de bevordering en bescherming van de mensenrechten en de fundamentele vrijheden bij de bestrijding van terrorisme ook een rapport.¹⁴ Unia analyseerde de meldingen over het klimaat van angst als gevolg van de aanslagen of van de terrorismebestrijdingsmaatregelen.¹⁵
13. **De afgifte of intrekking van veiligheidsmachtigingen** is een complexe kwestie. In een reeks gevoelige sectoren (luchthavens, kerncentrales, leger, politie, bewakingsdiensten enz.) moet iedereen een 'veiligheidsscreening' ondergaan voor hij of zij in dienst kan worden genomen. Soms worden deze machtigingen geweigerd of ingetrokken op basis van vage informatie waarvan de herkomst onbekend is. Er bestaat een effectieve, maar ingewikkelde beroepsprocedure om deze beslissingen aan te vechten. Niet alleen het technische en formele karakter van de procedure, maar ook de heel korte termijnen waarbinnen het beroep moet worden aangetekend (soms minder dan acht dagen) vormen een groot obstakel. Een ander probleem is dat de mensen moeite hebben om te begrijpen wat hen wordt verweten. Alle dossiers die Unia kon inzien, vermeldden dezelfde motivering: de personen in kwestie "*zouden banden hebben met radicale milieus*." De eisers en hun raadsmanen kregen geen toegang tot hun volledige dossier, zodat ze zich moeilijk naar behoren konden verdedigen. Deze obstakels baren ons zorgen wat de rechten van de verdediging en het recht op een daadwerkelijk rechtsmiddel betreft.
14. Unia stelt zich vragen bij **het almaar grotere aantal personen dat verdacht wordt** van vermeende banden met terroristische activiteiten en bij de problemen die deze personen ondervinden om de achterliggende redenen na te gaan.¹⁶ Die verdenking kan verstrekkende gevolgen hebben: ze kunnen voor sommige landen geen visum krijgen, ze worden vaker gecontroleerd, ze mogen bepaalde gevoelige functies niet uitoefenen enz. De redenen voor de verdenking en vaak ook het bestaan ervan, worden niet aan de persoon in kwestie meegedeeld. Het huidige controlemechanisme mist transparantie: mensen kunnen een organisatie vragen om hun gegevens indirect te controleren, maar krijgen geen informatie over de aard van de uitgevoerde controle en het resultaat ervan. De speciale VN-rapporteur kaart dit probleem ook in haar rapport aan en raadt de regering aan om "*een onafhankelijke, effectieve en volledige controle te verzekeren over de bevoegdheden om in het kader van terrorismebestrijding gegevens te verzamelen, te verwerken, te delen en te bewaren*."¹⁷

De vervallenverklaring van de Belgische nationaliteit

15. De door de Belgische staat aangehaalde garanties zijn vrij theoretisch. Iemand die tot minder dan vijf jaar werd veroordeeld, kan zijn Belgische nationaliteit ook vervallen verklaard zien op grond van de notie "ernstige tekortkoming aan de verplichtingen als Belgische burger". Wat dit precies inhoudt, is nergens in de wet gedefinieerd.¹⁸ Er is sprake van rechtsonzekerheid: wie niet voldoet aan de voorwaarden voor vervallenverklaring door de strafrechter op grond van artikelen 23/1 of 23/2, kan vervolgens voor dezelfde feiten waarvoor hij is veroordeeld, zijn nationaliteit toch vervallen verklaard zien op grond van artikel 23. De beslissing wordt uitgesproken door het hof van beroep, waardoor de persoon geen recht heeft op dubbele aanleg. Het Grondwettelijk Hof heeft deze praktijk goedgekeurd omdat het geen straf, maar een burgerrechtelijke maatregel betrof en er geen onderscheid tussen de twee procedures was.¹⁹ Het Hof oordeelde dat het gerechtvaardigd is om personen die Belg zijn door geboorte uit te sluiten van de

vervallenverklaring van de nationaliteit vanwege hun "bijzonder sterke banden met de nationale gemeenschap", wat niet het geval is met personen die hier zijn geboren, maar de Belgische nationaliteit na hun geboorte kregen.²⁰ De Raad van State vindt echter dat het verschil in regeling tot discriminatie kan leiden.²¹

Aanbeveling

Verzeker daadwerkelijke rechtsmiddelen en een objectieve, onafhankelijke en uitgebreide controle bij het uitvoeren van wetten over het verzamelen, verwerken, delen en bewaren van persoonsgegevens in het kader van terrorismebestrijding, om veiligheidseisen beter in overeenstemming te brengen met grondrechten.

3.4 Non-discriminatie en de rechten van personen die behoren tot etnische, religieuze, taalkundige of seksuele minderheden (art. 2, 20, 22 en 24 tot 27)

3.4.1 Antwoord op punt 6: Bestrijding van misdrijven met een racistische of religieuze drijfveer en het Interfederaal plan tegen racisme, rassendiscriminatie, vreemdelingenhaat en onverdraagzaamheid

Roma en woonwagenbewoners

16. Het Belgisch rapport (§ 29) vermeldt genomen preventieve maatregelen. Zo verwijst het naar de in 2012 gepubliceerde Nationale Strategie voor de Integratie van de Roma en vooral naar de oprichting van een Raad van Roma en Woonwagenbewoners door de federale regering. Bij gebrek aan voldoende financiële en logistieke ondersteuning, heeft die raad slechts enkele vergaderingen gehouden en is deze nu verdwenen.
17. Op 7 mei 2019 werd een grootschalige operatie (1200 politieagenten werkten eraan mee) uitgevoerd om een netwerk te ontmantelen van zwendelaars in tweedehandsauto's. Gezinnen woonwagenbewoners zagen hun auto en caravan in beslag worden genomen en werden dakloos. Dit roept vragen op over de wettelijke bescherming van mobiele woningen. Nu kunnen die in beslag worden genomen omdat ze niet als een volwaardige woning worden beschouwd. Gezinnen met kinderen en ouderen kunnen zo van de ene dag op de andere op straat belanden. Unia heeft hierover een gedetailleerd rapport geschreven. Het is beschikbaar in het Frans en bij dit rapport gevoegd.

COL 13/2013

18. De Belgische staat neemt de regels van COL 13/2013 over (§ 31). Unia wijst het Comité erop dat de omzetting van deze tekst problematisch blijft en slechts gedeeltelijk is gebeurd²²:
- Sommige politiezones hebben geen referentieambtenaar aangewezen. Ze vervangen ambtenaren ook niet die om uiteenlopende redenen hun functie niet langer uitvoeren. Er is ook geen centrale lijst met de contactgegevens van alle referentieambtenaren van de politie.
  - Sommige politieagenten weigeren een pv op te stellen na een klacht van een slachtoffer of stellen enkel een 'vereenvoudigd proces-verbaal' op (dat niet aan het parket wordt bezorgd). Haatmisdrijven en haatspraak blijven hierdoor ondergerapporteerd.
  - Het aantal haatmisdrijven dat wordt geseponeerd, is hoog. Er loopt een onderzoek om deze statistieken grondiger te onderzoeken en de redenen voor het seponeren te bestuderen.
  - Unia organiseerde een opleiding voor referentieambtenaren en -magistraten. Jammer genoeg vond die niet in alle gerechtelijke arrondissementen plaats. De opleiding van nieuwe politieagenten kan ook beter.
  - De parketten moeten van dossiers over deze kwesties rechterlijke beslissingen en berichten tot bepaling van de rechtsdag aan Unia bezorgen. Ze komen die verplichting echter niet systematisch na. Zo beschikt België niet over een overzicht van de inhoud van de rechtspraak over haatmisdrijven en haatdelicten.

Evaluatie van de antidiscriminatie- en antiracismewetten (ADAR-wetten)

19. Anders dan de federale overheid hebben het Waalse Gewest en de Franse Gemeenschap de evaluatieprocedures van hun antidiscriminatiewetgeving nog niet toegepast.

Interfederaal actieplan tegen racisme

20. De federale regering en de regeringen van de Gewesten en de Gemeenschappen moeten samen een ambitieus en breed gedragen interfederaal actieplan tegen racisme, rassendiscriminatie, vreemdelingenhaat en onverdraagzaamheid uitwerken. Het is al sinds 2001 wachten op dit plan. Er moet overlegd worden met de actoren uit het middenveld en met organisaties die de belangen van slachtoffers van racisme verdedigen. Het proces is immers minstens even belangrijk als het resultaat zelf en alle relevante actoren moeten erbij worden betrokken: overheden, sociale partners, het maatschappelijk middenveld, gerechtelijke actoren, academici enz.

Statistische gegevens over racistisch geweld en discriminatie op grond van racisme

21. Het rapporteren van statistische gegevens over gevallen van 'discriminatie, haatmisdrijven en haatspraak' waarvoor een strafrechtelijke klacht is ingediend, blijft problematisch. De cijfers in het rapport van de Belgische staat (§ 36) geven immers niet het werkelijke aantal gevallen waarvoor een strafrechtelijke klacht is ingediend. Dit komt door verschillende factoren: het parket en de politie gebruiken verschillende registratiesystemen, het parket en de politie registreren niet systematisch de drijfveer (racisme of haat) van het misdrijf, het nieuwe registratiesysteem van het parket laat niet altijd toe om de drijfveer te registreren, er kan slechts een beperkt aantal drijfveercategorieën worden geregistreerd (onder meer antisemitisme en islamofobie kunnen niet als drijfveer worden genoteerd) enz.
22. Naast de cijfers in het rapport van de Belgische staat (§ 38) is het aantal meldingen van discriminatie met betrekking tot personen van Afrikaanse herkomst tussen 2012 en 2017 fors toegenomen. Als we alle sectoren samennemen²³ is hun aantal van 231 tot 351 gestegen.²⁴ Opvallend is het grote aantal meldingen over werk²⁵ (vooral tewerkstelling van vrouwen), huisvesting en onderwijs.²⁶ De werkomstandigheden van vrouwen van Afrikaanse herkomst moeten dringend bijzondere aandacht krijgen. Maar al te vaak oefenen ze zwaar, onzeker en slecht betaald werk uit waar ze vaak het slachtoffer zijn van racistische uitlatingen en handelingen.

Verband tussen discriminatie en armoede

23. Het is belangrijk om het verband te leggen tussen armoede en discriminatie²⁷: discriminatie verhoogt immers het armoederisico. Zo verkleint discriminatie op de arbeidsmarkt de kansen om de kost te verdienen, wat leidt tot armoede en bestaansonzekerheid. Mensen die in armoede leven worden regelmatig geconfronteerd met discriminatie, onder andere op het gebied van huisvesting. Voor mensen met een OCMW- of een andere uitkering is het bijzonder moeilijk om toegang tot behoorlijke huisvesting te hebben.²⁸
24. Het Belgische onderwijssysteem is gekenmerkt door segregatie op basis van het sociaal-economische niveau van leerlingen.²⁹ Die segregatie is niet alleen een gevolg van het feit dat het onderwijs niet gratis is. Ouders van kinderen met een lagere sociaal-economische achtergrond zijn ook minder goed geïnformeerd over de werking van het onderwijssysteem. Dit is een vorm van indirecte discriminatie.

3.4.2 Antwoord op punt 7: Maatregelen tegen het aanzetten tot haat en racistische propaganda

25. Artikel 150 van de Grondwet leidt tot een verschil in behandeling tussen vormen van **haatspraak**: persmisdrijven worden door het hof van assisen behandeld, tenzij ze ingegeven zijn door racisme. Omdat de procedure te lang duurt en te veel kost, wordt het hof van assisen echter nooit voor dergelijke misdrijven samengeroepen. Haatboodschappen op sociale media die ingegeven zijn door bijvoorbeeld homofobie, worden als persmisdrijven beschouwd. In de praktijk blijven deze misdrijven ongestraft. Bovendien bedraagt de verjaringstermijn slechts één jaar. Het is dus de correctionele rechtbank die over racistische persmisdrijven oordeelt. Niet-racistische persmisdrijven (ingegeven door bijvoorbeeld homofobie of islamofobie) worden in de praktijk nooit vervolgd.
26. **Haatspraak op het internet** is als een apart misdrijf in Europese en Belgische wetteksten omschreven. In de praktijk volstaan deze rechtsmiddelen echter niet om de stortvloed aan haatuitingen op het internet in te dijken. Het is echter niet alleen de hoeveelheid haatboodschappen op het internet die de bestrijding bemoeilijkt. Een aantal Belgische wettelijke bepalingen zijn ook niet werkbaar (zie paragraaf hiervoor). De vervolgingsinstanties moet ook meer technische en menselijke middelen krijgen.
27. De federale regering moet gaan voor een preventie- en vervolgingsbeleid met rechtsmiddelen en praktijken die het mogelijk maken om de kwalijke effecten van haatspraak op het internet in te dijken. Nu zijn het meestal de particuliere aanbieders van dergelijke diensten die bepalen welke inhoud illegaal is. Naast deze zelfregulering van sociale netwerken moeten er ook structureel overleg komen tussen de overheid en de platformen, met name om illegale inhoud te verwijderen en om informatie uit te wisselen. De platformen komen immers hun wettelijke verplichting niet na om bewijsmateriaal aan de Belgische overheid te bezorgen. Hiertoe initiatieven nemen en deze op Belgische niveau uitrollen door ze bijvoorbeeld in het Nationaal veiligheidsplan (zie hiervoor) op te nemen, kan helpen om internetgebruikers tegen haat te beschermen.
28. Het ontbreken van betrouwbare en gecentraliseerde **statistische gegevens** (zie § 43 van het rapport van de Belgische staat) over het aanzetten tot haat en over cyberhaat is een aanslepend probleem.
29. In mei 2019 werd eindelijk een wet goedgekeurd die het **ontkennen van genocides**, erkend door een internationaal tribunaal (onder andere de genocide van de Tutsi's in Rwanda³⁰), strafbaar stelt.³¹ Deze wet is echter niet van toepassing op de genocide van de Armeniërs, omdat daarvoor geen tribunaal werd opgericht.

3.4.3 Antwoord op punt 8: Godsdienstvrijheid

Zwempak dat het hele lichaam bedekt in openbare zwembaden

30. Heel wat gemeenten verbieden boerkini's³² in openbare zwembaden om redenen van veiligheid en hygiëne. Ook andere redenen worden aangehaald, zoals de gelijkheid tussen vrouwen en mannen, de menselijke waardigheid en ecologische argumenten (een boerkini slurpt te veel water op). Unia vindt dat een algemeen verbod op boerkini's en andere vergelijkbare badpakken discriminerend is, omdat dit verbod personen (voornamelijk vrouwen) uitsluit die dit type badpak om medische of religieuze redenen willen dragen.³³

Religieuze symbolen op scholen van het gemeenschapsonderwijs

31. Op de meeste Belgische scholen is het dragen van religieuze symbolen voor zowel leerlingen als leerkrachten verboden.
32. In Vlaanderen geldt een algemeen verbod op het dragen van religieuze symbolen in basis- en middelbare scholen van het gemeenschapsonderwijs voor alle leerlingen en leerkrachten (met uitzondering van godsdienstleerkrachten).³⁴ De Raad van State oordeelde dat een dergelijk algemeen verbod op het zichtbaar dragen van religieuze tekens indruist tegen het recht op godsdienstvrijheid.³⁵ Toch blijft de *Raad van het Gemeenschapsonderwijs* deze verboden handhaven. Unia vraagt met nadruk om deze arresten in acht te nemen om rechtsgeldigheid te garanderen.
33. Unia ontving sinds 2010 meer dan 300 meldingen van meerderjarige moslimstudentes. Ze worden geconfronteerd met Brusselse en Waalse instellingen voor hoger onderwijs die het dragen van een hoofddoek verbieden.³⁶ Ze hebben ook moeite om bedrijven of scholen te vinden waar ze tijdens hun stage religieuze symbolen mogen dragen.³⁷
34. Unia ontvangt ook meldingen van vrouwelijke islamleerkrachten die geen hoofddoek mogen dragen. Dit verbod geldt buiten hun klaslokaal en soms zelfs in hun klas. De Raad van State heeft zich herhaaldelijk over soortgelijke situaties uitgesproken en heeft bepalingen vernietigd die islamleerkrachten verbieden een hoofddoek te dragen.³⁸ Unia beveelt aan om een omzendbrief goed te keuren waarin het standpunt van de Raad van State over het dragen van religieuze symbolen door godsdienstleerkrachten wordt bevestigd.

Officiële erkenning van moskeeën

35. In Vlaanderen weigerde de bevoegde minister om van 2014 tot 2019 moskeeën te erkennen. Aan het einde van de regeerperiode werd een studie besteld om de erkenningscriteria te evalueren. De resultaten werden begin 2019 voorgesteld. De Vlaamse regering raakte het echter niet eens over een hervorming van de criteria. De parlementaire onderzoekscommissie, die na de terroristische aanslagen in Brussel werd opgericht, vindt de officiële erkenning van moskeeën een middel om radicalisme te bestrijden.³⁹ Unia beveelt aan om deze stop zo snel mogelijk op te heffen.

Opleidingen over diversiteit voor de politie

36. Paragraaf 50 van het rapport van de Belgische staat verwijst naar de overeenkomst van onbepaalde tijd die Unia en de politie op 1 januari 2013 sloten. Unia laat het Comité weten dat deze overeenkomst in december 2017 in onderling overleg werd stopgezet.

3.4.4 Antwoord op punt 9: Discriminatie op grond van taal

37. Communicatie tussen burgers en vooral tussen een huurder en een verhuurder is een doelstelling waar ook Unia volledig achterstaat. Er zijn echter betere en relevantere middelen om die doelstellingen te realiseren dan te eisen dat potentiële huurders de taal moeten kennen voor ze een huurovereenkomst in Vlaanderen kunnen ondertekenen.
Bovendien is onvoldoende aangetoond of deze maatregel noodzakelijk en doeltreffend is en werden alternatieven niet grondig bestudeerd. In de praktijk draagt de taalkennisvereiste weinig bij tot het bereiken van de vooropgestelde doelstellingen. Tot slot kunnen de administratieve boetes (tussen 25 en 5000 euro) en het feit dat die meermaals kunnen worden opgelegd, de huisvestingszekerheid in gevaar brengen van mensen die niet van Belgische origine zijn.

3.4.5 Antwoord op punt 10: Discriminatie op grond van seksuele geaardheid

38. Wat de rechtsmiddelen betreft waarover slachtoffers van homofobe misdrijven beschikken (§ 66 van het rapport van de Belgische staat), benadrukt Unia dat correcte registratie van fundamenteel belang is om de kennis over discriminatie te vergroten. Om eerder aangehaalde redenen (§ 21) is dit nu niet het geval. De invoering van een uniform controlesysteem is cruciaal.
39. Het huidige **Interfederaal Actieplan tegen discriminatie en geweld ten aanzien van LGBTI-personen**⁴⁰ heeft alleen betrekking op de periode 2018-2019. Bij de voorbereiding ervan werd onvoldoende overlegd en samengewerkt met de verschillende stakeholders. Het volgende plan moet worden uitgevoerd op basis van een evaluatie van het huidige plan en worden verdeeld over de verschillende beleidsniveaus en activiteitsdomeinen. Vooral aan het lokale niveau moet bijzondere aandacht worden besteed.
40. Tot slot biedt de Belgische wetgeving nog steeds geen specifieke bescherming tegen conversietherapieën.

Aanbevelingen

Werk een Interfederaal actieplan tegen racisme uit. Maak in dit verband de steun aan het maatschappelijk middenveld en aan organisaties die racisme bestrijden, duurzaam, onder meer door ruimere structurele financiële ondersteuning.

Wat de omzendbrief COL 13/2013 betreft:

- Wijs in elke politiezone een referentieambtenaar voor de vervolging van discriminatie en haatmisdrijven aan.
- Registreer deze misdrijven op een uniforme manier en ga over tot het monitoren van haatmisdrijven.

Breid de bevoegdheden van de Waalse arbeidsinspectie- en huisvestingsdiensten uit, zodat die praktijktests mogen uitvoeren.

Verbeter de erkenningsregelingen voor in het buitenland behaalde diploma's.

Herzie artikel 150 van de Grondwet om procedurele verschillen in de behandeling van racistische of xenofobe en andere haatspraak ongedaan te maken.

Neem de strijd tegen discriminatie en haatmisdrijven in het volgende Nationale veiligheidsplan op, samen met de strijd tegen cyberhaat.

Bestudeer het verband tussen armoede en discriminatie grondiger, onder meer door ongelijkheden te monitoren en te evalueren.

Maak leerkrachten nog meer vertrouwd met de specifieke aspecten van armoede om ongelijkheden in het onderwijs en op termijn op de arbeidsmarkt te verminderen.

Respecteer de vrijheid van studenten om hun religieuze en filosofische overtuiging te uiten in het hoger onderwijs en het volwassenenonderwijs.

Keur een omzendbrief goed die het standpunt van de Raad van State over het dragen van religieuze symbolen door godsdienstleerkrachten bekrachtigt.

Wijzig de Belgische wet om een verbod op conversietherapieën in te voeren.

3.5 Verbod op foltering en wrede, onmenselijke of ontorende behandeling of bestraffing (art. 7)

3.5.1 Antwoord op punt 13: Wijziging van artikel 417bis van het Strafwetboek en het beginsel van niet-terugrijving

Wijziging van artikel 417bis van het Strafwetboek

41. Voor een aantal misdrijven voorziet het Strafwetboek in een verplichte⁴¹ of facultatieve⁴² verhoging van de straf wanneer een van de drijfveren van de dader haat, minachting of vijandigheid tegen een persoon is op grond van een van de beschermde criteria. Dit is echter niet het geval voor folteringen of onmenselijke en ontorende behandelingen. Dat verklaart waarom een religieuze genezer in 2015 door de correctionele rechtbank werd beschuldigd van misdrijven die als foltering worden omschreven⁴³, zonder dat de homofobe drijfveer kon worden onderzocht. Hoewel bepaalde feiten in het dossier erop wezen dat de seksuele geaardheid van het slachtoffer mogelijk een rol speelde, kon men hier bij de veroordeling en de straf geen rekening mee houden.

Beginsel van niet-terugrijving

42. De Belgische staat neemt het beginsel van niet-terugrijving niet altijd in acht, zoals blijkt uit de rechtspraak van het EHRM.⁴⁴ In de wet is momenteel geen procedure vastgelegd om het beginsel van niet-terugrijving automatisch toe te passen voor elke vreemdeling die aanvoert gevaar te lopen wanneer hij moet terugkeren. De afdeling Wetgeving van de Raad van State wees op het ontbreken van passende bepalingen in de Belgische wet om het beginsel van niet-terugrijving toe te passen.⁴⁵
43. Myria heeft een grondig onderzoek aan deze verplichting gewijd.⁴⁶ Een beroepsprocedure voor de Raad voor Vreemdelingenbetwistingen tegen een bevel om het grondgebied te verlaten, biedt geen garantie dat het beginsel van niet-terugrijving in acht wordt genomen. Omdat ze niet van rechtswege opschortend werkt, kan ze niet als effectief worden beschouwd. Sinds het rapport van de Commissaris-generaal voor de vluchtelingen en de staatlozen (CGVS),⁴⁷ heeft de Dienst Vreemdelingenzaken zijn praktijk bijgestuurd. De DVZ onderzoekt of er gevaar bestaat dat artikel 3 van het EVRM wordt geschonden bij terugkeer en wanneer geen asielaanvraag werd ingediend. De DVZ paste met name de volgende zaken aan: de vragenlijst 'Recht om te worden gehoord', die bestemd is voor politiediensten wanneer die een arrestatie verrichten; de vragen die worden gesteld tijdens het sociaal onderhoud bij aankomst in het gesloten centrum; en de registratie van een 'impliciete asielaanvraag', wanneer de DVZ van oordeel is dat CGVS een risicobeoordeling moet uitvoeren.⁴⁸ Myria bepleit de invoering van een systeem dat een duidelijk onderscheid maakt tussen het terugkeerbesluit (dat vaststelt dat de vreemdeling hier illegaal verblijft en het grondgebied moet verlaten) en het verwijderingsbesluit (dat het land van terugkeer vastlegt na onderzoek van het risico wat betreft artikel 3 EVRM). Er moeten aanvullende garanties komen. Wat het eigenlijke beroep betreft, verwerpen asielinstanties vaak documenten die twijfels over belangrijke elementen van de beschermingsaanvraag kunnen wegnemen. Ze beschouwen ze als niet bewijskrachtig en controleren hun authenticiteit niet vooraf. Na de veroordeling van de Belgische staat in 2012⁴⁹ resulteerden twee nieuwe gevallen in de erkenning van de aansprakelijkheid van de overheid in 2018.⁵⁰

3.5.2 Antwoord op punt 14: Ordediensten en gevangenispersoneel

44. Verschillende diensten controleren het werk van de politie. Deze versnippering maakt het moeilijk om een algemeen beeld te krijgen van alle klachten tegen de politie voor foltering en voor onmenselijke en onterende behandeling. De Belgische staat publiceert ook geen betrouwbare cijfers over de gerechtelijke follow-up van klachten over mishandeling door de politie. Tot slot onderschatten statistieken over tuchtmaatregelen de realiteit van het fenomeen mishandeling aanzienlijk.⁵¹
45. Het **Comité P** is belast met het toezicht op de politiediensten. Het onderzoekt zelf een deel van de klachten die het ontvangt, maar vertrouwt de meeste toe aan de politie (commissaris-generaal van de federale politie, hoofd van de plaatselijke politie enz.). Klachten tegen politieagenten worden dus vaak naar de lokale politiezones teruggestuurd. Wanneer de zaak is opgelost, kan de aanklager zo nodig Comité P vragen om zijn klacht opnieuw te onderzoeken. Het resultaat van deze werkwijze is dat personen die een klacht indienen, weinig geloofwaardigheid hechten aan formele klachtenprocedures. Bovendien is het vaak zeer lang wachten op het resultaat van de klacht en wordt er heel summier over gecommuniceerd. Er moeten maatregelen worden genomen om de mechanismen voor de controle op de politie te versterken.
46. Wanneer een strafrechtelijke klacht en een tuchtprocedure parallel lopen, seponereert het parket het strafdossier soms met verwijzing naar de tuchtprocedure.⁵² Die seponering wordt dan soms zelf als argument gebruikt om geen tuchtsanctie op te leggen.
47. Politieagenten die beschuldigd worden van gewelddaden, dienen vaak zelf een klacht in tegen het slachtoffer voor smaad of weerspannigheid. Voor zover we weten, bestaan er helaas geen statistieken die het mogelijk maken om de omvang van dit fenomeen in kaart te brengen.
48. Wat **foltering en onmenselijke en onterende behandeling door politieagenten** betreft, willen we de aandacht vestigen op twee rapporten die verenigingen onlangs hebben opgesteld. Een rapport van de vereniging Humain⁵³ benadrukt dat mensen in een kwetsbare positie geen klacht over machtsmisbruik of intimidatie door de politie durven indienen bij diensten die toezicht op het politiewerk uitoefenen. Een rapport van de vereniging Dokters van de Wereld over politiegeweld tegen transmigranten en -vluchtelingen in België zegt dat *"1 op 4 transmigranten in ons land geconfronteerd wordt met politiegeweld. Uit het rapport blijkt dat dit geweld divers, illegaal en buitensporig is van aard: van vuistslagen, trappen en wapenstokslagen, arbitraire en gedwongen naaktfouilleringen, afpersing, vernederingen tot en met chantage om vingerafdrukken te verkrijgen en niet-wettelijke inbeslagname van persoonlijke bezittingen."*⁵⁴

Aanbevelingen

Wijzig het Strafwetboek zodat de facultatieve of verplichte verzwaring van de straf op grond van verwerpelijke motieven of de mogelijkheid om het verwerpelijke motief te onderzoeken, tot een andere reeks misdrijven worden uitgebreid (minstens: moord, machtsmisbruik, bedreigingen, foltering, onmenselijke behandeling, onterende behandeling, diefstal met geweld of bedreigingen en afpersing).

Versterk de mechanismen die toezicht op de politie uitoefenen en zorg ervoor dat deze bestaan uit onafhankelijke deskundigen die geen banden met de politie hebben.

Zet een systeem op dat een duidelijk onderscheid maakt tussen het terugkeerbesluit en het verwijderingsbesluit. Zorg voor bijkomende garanties, met name door te voorzien in een van rechtswege opschortend beroep bij de Raad voor Vreemdelingenbetwistingen.

3.6 Veiligheid van personen en behandeling van gevangenen (art. 7, 9 en 10)

3.6.1 Antwoord op punt 15: Detentie van mensen met psychische problemen in gevangenissen en psychiatrische annexen van gevangenissen

49. België is de afgelopen jaren herhaaldelijk veroordeeld door het Europees Hof voor de rechten van de mens wegens schending van de mensenrechten van mensen die in gevangenissen zijn geïnterneerd.⁵⁵ In zijn arrest van 6 september 2016⁵⁶ wijst het Hof op de structurele tekortkoming van het Belgische systeem die leidt tot de schending van artikel 3 van het Verdrag. Het Hof past artikel 46 van het Verdrag toe om België te verplichten een interneringssysteem op te zetten dat de waardigheid van de gevangenen respecteert.
50. Daarop werden enkele wettelijke en organisatorische hervormingen doorgevoerd om de interneringsmaatregel bij te sturen en gevangenissen te ontlasten. De wet van 5 mei 2014 beperkt de toepassingsfeer van de interneringsmaatregel. De omzetting ervan vormt echter een probleem (zie hierna). De wet handhaaft **internering als veiligheidsmaatregel** voor personen met een handicap die handelingsonbekwaam worden verklaard en stelt helemaal geen vragen bij de legitimiteit van de maatregel die voor deze personen een specifieke regeling treft. Hiermee is de wet in strijd met de aanbevelingen van het VN-Comité voor de rechten van personen met een handicap.⁵⁷
51. In Gent en Antwerpen werden forensische psychiatrische centra (hierna FPC's) opgericht (zie § 106 hierna). De personeelsnorm vastgesteld bij koninklijk besluit,⁵⁸ volstaat niet. Dit heeft verstrekkende gevolgen, met name voor de kwaliteit van de toegediende zorgen.
52. Uiteindelijk raken geïnterneerden maar moeilijk uit een FPC.⁵⁹ Bij gebrek aan plaats kunnen ze niet of nauwelijks terecht in gewone psychiatrische instellingen, die ook niet echt happig zijn om geïnterneerden op te vangen.⁶⁰
53. Uit het verslag van het Federaal Kenniscentrum voor de Gezondheidszorg blijkt dat **de gezondheid van heel wat gevangenen slecht is**. Ze lijden aan ernstige ziekten of psychische aandoeningen en nemen heel wat geneesmiddelen, vooral voor geestelijke gezondheidsproblemen.⁶¹ Het aantal zelfdodingen is hoog en de geneesmiddelen-schaarste is niet bevorderlijk voor de toegang tot gezondheidszorg in gevangenissen.
54. Naar aanleiding van zijn bezoek in 2017 vermeldt het Europees Comité inzake de voorkoming van folteringen en onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen in zijn rapport⁶² dat de zorg voor personen die in gevangenissen zijn geïnterneerd, sterk wordt gekenmerkt door een beveiligingslogica, ten koste van de therapeutische plicht. Psychiatrische annexen in gevangenissen kampen met structurele problemen. Zo is er een schrijnend tekort aan verplegend personeel⁶³, zijn gevangenismedewerkers onvoldoende opgeleid in psychiatrische aspecten⁶⁴, beperkt de opvang zich tot een farmacologische behandeling zonder andere therapeutische opties (groepstherapie, vrije tijd, opleiding enz.)⁶⁵ en worden psychiatrische noodsituaties slecht aangepakt.⁶⁶
55. De Vlaamse Zorginspectie voerde in 2015 en 2017 een oriëntatie- en monitoringaudit uit van het Gentse **forensisch psychiatrisch centrum**.⁶⁷ Ze concludeert dat het FPC in Gent op een aantal aspecten goed scoort, maar maakt zich grote zorgen over het tekort aan personeel. Dit heeft een aanzienlijke impact op de werkomstandigheden van het verplegend personeel, op de kwaliteit van de zorg aan patiënten, op de levenskwaliteit van de geïnterneerden en op het noodzakelijke toezicht bij eenzame opsluiting.⁶⁸ De minister van Justitie is echter niet van plan om de personeelsnorm bij te stellen.⁶⁹
56. De bouw van de drie nieuwe FPS's is niet voor 2022 gepland. Het FPC in Aalst vangt vooral geïnterneerden op *"die wellicht nooit opnieuw naar de maatschappij zullen kunnen terugkeren."*⁷⁰ Deze 'long stay'-afdelingen doen denken aan levenslange hechtenis, wat in een rechtsstaat uitermate zorgwekkend is.⁷¹

57. Over het algemeen is er zowel in gevangenissen als in forensische psychiatrische centra in België geen algemeen gereguleerd, duidelijk en transparant beleid voor beroepsprocedures in de sector van de bescherming van de maatschappij. Zo wordt eenzame opsluiting bijvoorbeeld soms als een tuchtmaatregel gebruikt. De redenen voor eenzame opsluiting zijn niet duidelijk in de reglementen vastgelegd en worden ruim geïnterpreteerd. Opsluitingsmaatregelen worden niet altijd opgetekend enz.⁷²
58. De **tekst van de wet betreffende de internering uit 2014 en de uitvoering ervan** zijn in meer dan één opzicht problematisch. We halen hier enkele problemen aan:
- a) **Er zit geen psychiater in de kamers voor de bescherming van de maatschappij.** Die moeten het dus stellen zonder precieze kennis van concepten, geneesmiddelen en medische begrippen.
  - b) **Er is geen uitweg voor geïnterneerde personen zonder papieren** nadat hun gezondheidstoestand is gestabiliseerd (dit betreft 10 % van de geïnterneerdenpopulatie). De mogelijkheden voor vrijlating zijn juridisch en institutioneel zowat nihil. De geïnterneerden blijven opgesloten, hoewel hun gezondheid is gestabiliseerd en ze geen gevaar meer vormen voor de samenleving. Het enige alternatief is hun vrijlating met het oog op hun verwijdering van het grondgebied. De procedure is echter complex en leidt haast nooit tot een resultaat. Deze personen zijn afkomstig uit oorlogsgebieden, uit landen waar ze niet naar kunnen terugkeren of uit landen waar een toestand heerst die tot hun psychische problemen heeft geleid. Dit cijfer van 10 % zal de komende jaren wellicht verdubbelen.⁷³
  - c) **Tegen de beslissingen van de kamers voor de bescherming van de maatschappij kan geen beroep worden aangetekend** (wat wel het geval was voor beslissingen van de vroegere commissies tot bescherming van de maatschappij).
  - d) De **interpretatievrijheid van rechters over de toepassingsfeer van de maatregel** en de verschillen in de toepassing van de wet tussen de kamers voor de bescherming van de maatschappij: de wettekst legt de draagwijdte van begrippen niet vast, waardoor de rechters over interpretatievrijheid beschikken.

3.6.2 Antwoord op punt 17: Veiligheid van personen en behandeling van gevangenen

59. De Potpourri IV-wet⁷⁴ van 2016 voert **het recht in om een klacht in dienen** bij de klachtencommissie, die deel uitmaakt van de commissie van toezicht op de gevangenis.⁷⁵ In deze commissies van toezicht zitten echter vrijwilligers. Bovendien zijn hun taken - bemiddeling, toezicht en behandeling van klachten - niet echt onderling verenigbaar.⁷⁶

3.7 Verbod van slavernij en dwangarbeid (art. 8)

3.7.1 Antwoord op punt 18

60. Ondanks de inspanningen van de overheden, met name op het gebied van opleiding, blijft de opsporing en bescherming van minderjarige slachtoffers van mensenhandel problematisch, vooral wanneer het gaat om niet-begeleide minderjarige vreemdelingen.

Aanbevelingen

De geleverde inspanningen om eerstelijnsactoren, magistraten, voogden en comités voor bijzondere jeugdzorg op te leiden, verderzetten, opdrijven en uitbreiden.

Meer (menselijke en financiële) middelen ter beschikking stellen van eerstelijnsactoren om inzicht te verwerven in dit fenomeen en slachtoffers van mensenhandel doeltreffende bescherming te bieden.

3.8 Rechtmatigheid van gevangenhouding en veiligheid van de persoon (art. 2, 9 en 10)

3.8.1 Antwoord op punt 19

Garanties voor personen die van hun vrijheid zijn beroofd

61. De Belgische staat maakt geen melding van administratieve aanhoudingen gedurende 24 uur en de bijbehorende rechten. De wet op het politieambt⁷⁷ bepaalt dat personen die administratief worden aangehouden, op de hoogte moeten worden gebracht van hun vrijheidsbeneming en van de redenen ervan in een taal die ze begrijpen.
62. Illegale vreemdelingen die administratief worden aangehouden, beschikken tijdens hun aanhouding op politiebureaus niet over de bijstand van een advocaat. Problematische aspecten van de arrestatie, zoals een arrestatie die indruist tegen het recht op eerbiediging van de woning of die enkel op grond van een etnische profilering is gebeurd, maken de detentie wellicht onrechtmatig. Tijdens zijn arrestatie op het politiebureau moet de vreemdeling in het kader van het recht om te worden gehoord specifieke informatie over zijn situatie kunnen laten gelden (informatie over zijn gezins- of privésituatie, risico dat hij bij terugkeer wordt mishandeld enz.) voor de DVZ een beslissing neemt. Het is dus belangrijk dat dit verhoor in de best mogelijke omstandigheden wordt afgenomen. Hoewel het in theorie kan, wordt in de praktijk zelden een tolk ingeschakeld.⁷⁸

Gevolgen van de hervorming van het gratis rechtsbijstandssysteem

63. Toegang tot justitie voor gedetineerden en andere rechthebbenden is moeilijk geworden door de hervorming van het rechtsbijstandssysteem. Dit geldt meer bepaald voor personen in armoede en bestaansonzekerheid⁷⁹, personen met een handicap en sommige vreemdelingen⁸⁰ (vooral in gesloten centra).
64. Voor de wetswijziging⁸¹ gold voor bepaalde categorieën begunstigen een onweerlegbaar vermoeden (zoals leefloners of personen met een inkomensvervangende tegemoetkoming). Hierdoor hadden ze automatisch recht op tweedelijns rechtsbijstand. Door de hervorming is dit vermoeden weerlegbaar geworden. Dit gaat gepaard met bijkomende voorwaarden, vergt bijkomende controles en zorgt voor meer administratie, zowel voor de aanvrager als voor de advocaat. Het Steunpunt Armoedebestrijding wijst erop dat deze maatregel (controle op de bestaansmiddelen van personen wier status een laag inkomen doet vermoeden) in strijd is met de vaak herhaalde wens van verschillende overheden om rechten zo vaak het kan automatisch toe te kennen. Myria is op de hoogte van verschillende gevallen van personen die niet tijdig beroep indienden omdat hen geen gespecialiseerde advocaat werd toegewezen.
65. Samenwonenden die geen huishouden vormen, maar op hetzelfde adres zijn geregistreerd, hebben nog een bijkomend probleem.⁸² Om na te gaan of iemand recht op tweedelijns rechtsbijstand heeft, wordt rekening gehouden met de bestaansmiddelen van alle personen die op eenzelfde adres zijn geregistreerd. Al die middelen - ook al gaat het gewoon om medehuurders - worden opgeteld. Zo kunnen samenwonenden geheel of gedeeltelijk van tweedelijns rechtsbijstand worden uitgesloten, hoewel ze slechts over zeer beperkte financiële middelen beschikken. We stellen ook vast dat de inkomensdrempels onder de armoederisicodrempel liggen, hoewel de Belgische staat die in het kader van de Europese EU 2020-strategie in zijn rapport gebruikt.
66. De gewijzigde wet bepaalde aanvankelijk dat elke begunstigde van tweedelijns rechtsbijstand twee forfaitaire bijdragen moest betalen.⁸³ Het Grondwettelijk Hof vernietigde deze bepaling echter omdat ze indruist tegen het *standstill*-beginsel: de bepaling betekende een forse stap terug in de bescherming van het recht op rechtsbijstand, die niet te rechtvaardigen was om redenen van algemeen belang.⁸⁴
67. De bureaus voor juridische bijstand stellen vast dat het aantal advocaten is afgenomen.
68. Na de goedkeuring van verschillende wetten en regels zijn de gerechtskosten in de meeste gevallen aanzienlijk gestegen (verhoging rolrechten, DPA-deposit)⁸⁵. Dit maakt de toegang tot justitie voor iedere rechtzoekende nog duurder.
69. De redenering achter de verschillende wetswijzigingen was dat het te gemakkelijk is om een beroep te doen op justitie. De wetgever wilde potentiële rechtzoekenden zo responsabiliseren. Het idee dat mensen te gemakkelijk een beroep doen op justitie, blijkt echter niet op onderzoek gebaseerd te zijn en houdt geen rekening met het fenomeen van de ontoegankelijkheid van rechten. Het belang hiervan mag volgens het Steunpunt Armoedebestrijding niet worden onderschat.⁸⁶ Mensen die in armoede en bestaansonzekerheid leven, maken immers te weinig gebruik van hun rechten omdat ze met verschillende obstakels worden geconfronteerd.
70. Wat **rechtsbijstand** betreft, verheugt Myria zich erover dat zeven jaar na de veroordeling door het EHRM⁸⁷ positieve vooruitgang is geboekt met de wijziging van het Strafwetboek, zodat bepaalde illegale vreemdelingen gratis toegang hebben tot juridische bijstand. De voorwaarden van de nieuwe bepaling moeten echter flexibel worden toegepast, zodat ze voor mensen die hier illegaal verblijven, geen onevenredige belemmering vormen voor de toegang tot justitie. Vooral de voorwaarde om vooraf te proberen om het verblijf te regulariseren, roept vragen op.

Aanbevelingen

Zorg voor bijkomende garanties bij de administratieve aanhouding van illegale vreemdelingen zodat volgende zaken gewaarborgd zijn:

- 1) Het recht om te worden gehoord, door te bepalen dat de politie de persoon zo verhoort dat die alle informatie over zijn persoonlijke situatie kan meedelen die invloed op het verwijderingsbesluit kan hebben, en dat de politie die informatie aan de DVZ overmaakt voor die een beslissing neemt.
- 2) Rekening houden met kwetsbaarheden.
- 3) Het recht van de vreemdeling om op de hoogte te worden gebracht van de redenen van zijn aanhouding in een taal die hij begrijpt, door op een meer systematische manier gebruik te maken van tolken.
- 4) Op vraag van de persoon, het recht op bijstand van een advocaat wanneer hij administratief wordt aangehouden door de politiediensten.

Evalueer de toegang tot justitie voor mensen die in armoede leven, met name de toegang tot tweedelijns rechtsbijstand. Betrek alle partijen bij die evaluatie, ook vertegenwoordigers van verenigingen waar arme mensen elkaar ontmoeten, om waar nodig bij te sturen. Men vraagt vooral om oog te hebben voor financiële, procedurele en administratieve belemmeringen.

Pas de nieuwe bepalingen over juridische bijstand flexibel toe voor vreemdelingen.

3.9 Vluchtelingen en asielzoekers (art. 7, 9, 10, 12 tot 14 en 24)

3.9.1 Antwoord op punt 20

Detentie van personen die internationale bescherming vragen

71. In de praktijk worden personen die internationale bescherming vragen, aan de grens systematisch aangehouden zolang hun procedure loopt. Volgens Myria⁸⁸ druist deze praktijk in tegen internationale wetten en regels.⁸⁹

Voorwaarden voor detentie

72. In de praktijk zijn de regels voor het isoleren van een persoon (tuchtmaatregelen, medische redenen of voor de verwijdering) niet altijd transparant. Zo wordt bijvoorbeeld een persoon voor zijn verwijdering in een gesloten centrum geplaatst (hoewel hierover geen regels bestaan).⁹⁰ Myria werd aangesproken over het afzonderen van hongerstakers. De DVZ zegt dat het een tuchtmaatregel betreft tegen agressief gedrag of dat dit gebeurt om medische redenen. Er worden maar weinig controles uitgevoerd en ngo's hebben geen toegang tot isoleerkamers.

Detentie van gezinnen met minderjarige kinderen

73. In augustus 2018 werden gesloten woonunits voor gezinnen met minderjarige kinderen in gebruik genomen, naast het gesloten centrum 127bis in de buurt van de nationale luchthaven. Het koninklijk besluit betreffende de werking van gesloten centra is gewijzigd om specifieke maatregelen voor deze gezinnen vast te leggen. De detentie mag maximum 14 dagen duren (en kan maximum één keer worden verlengd). Tussen augustus 2018 en april 2019 werden negen gezinnen opgesloten, van wie er acht werden verwijderd. Eén gezin bracht meer dan 50 dagen in detentie door (met een onderbreking van drie dagen in een open terugkeerwoning). Het Comité voor de rechten van het kind dat voorlopige maatregelen⁹¹ mag nemen, vroeg naar aanleiding van een klacht van de kinderen uit het gezin aan de Belgische overheid om het gezin vrij te laten (en intussen de verwijdering verder te plannen). De overheid ging niet in op het verzoek en het gezin werd enkele dagen later verwijderd. Hoewel de beslissingen van het Comité als niet-bindend worden beschouwd, zouden ze moeten worden gevolgd door landen die het Verdrag en de Protocollen hebben ondertekend en geratificeerd. België deed dit echter niet.
74. Deze nieuwe praktijk roept tot slot verschillende vragen op:
- Geldt er een beperking in de tijd voor de detentie van gezinnen met minderjarige kinderen (aangezien de wet een detentie langer dan de vastgelegde 28 dagen toestaat)?
  - Welke impact heeft deze detentie op kinderen?
75. Op 4 april 2019 heeft de Raad van State, na de instelling van een dringend beroep tegen de wijzigingen van het koninklijk besluit betreffende gesloten centra, bepaalde artikelen van het koninklijk besluit geschorst.⁹² Deze bepalingen sluiten de mogelijkheid van detentie van jonge kinderen niet uit, hoewel ze dan gedurende een maand aan geluidsoverlast van de luchthaven kunnen worden blootgesteld. De detentie van gezinnen met minderjarige kinderen is momenteel opgeschort tot de Raad van State zijn arrest velt. De minister voor Asiel en Migratie en de DVZ lieten al weten de praktijk te willen voortzetten nadat ze gevolg aan het arrest hebben gegeven (met name de woonunits beter isoleren).

De klachtenprocedure voor vreemdelingen in detentie

76. Die procedure is weinig transparant. Er is geen informatie over hoe klachten worden behandeld en waarover de klachten gaan. Daarom is het moeilijk om dit systeem te evalueren. De ontvankelijke klachten in 2017 gingen voornamelijk over het personeel (6), over de medische zorgverlening (4) en over het transport (4). Myria heeft geen informatie over de inhoud van de klachten en over de verstrekte adviezen. Van de 23 klachten die in 2017 werden ingediend, bleken er 2 ongegrond te zijn en 2 gedeeltelijk gegrond. Myria verwijst naar zijn analyse over de klachtencommissie.⁹³
77. Voor klachten gericht aan de directeur van het centrum, werd in 2014 een systeem ingevoerd. Er is echter geen uniformiteit tussen de centra. Het is daarom onmogelijk om betrouwbare cijfers te presenteren die de realiteit weergeven.

3.9.2 Antwoord op punt 21

Klachten over buitensporig geweld tegen vreemdelingen in detentie en controlesystemen

78. Myria betreurt het dat er geen betrouwbare cijfers zijn. Veel instanties zijn bevoegd om een klacht te behandelen (politie, algemene inspectie van politie (AIG), Comité P). In de praktijk zijn de mogelijkheden om een klacht in te dienen vrij beperkt: gedetineerden zijn niet altijd op de hoogte van deze mogelijkheid (of krijgen geen steun als ze worden verwijderd). Bovendien zijn ze ook niet zeker welke gevolgen een dergelijke klacht kan hebben op de verwijderingsprocedure of op een eventuele terugkeer. Voorts worden ingediende klachten niet altijd met de nodige zorgvuldigheid behandeld en wordt er soms geen gevolg aan gegeven. Het is ook erg moeilijk om de daders van geweld te identificeren, aangezien de begeleiders meestal geen badge dragen.⁹⁴ Toch ontvangt Myria af en toe meldingen van personen die verklaren dat ze het slachtoffer van politiegeweld zijn.⁹⁵
79. Verschillende VN-organisaties hebben al hun bezorgdheid geuit over de moeilijkheden die zij ondervinden bij het indienen van een klacht over onmenselijke behandeling tijdens een verwijderingsoperatie. Ze wijzen erop dat het moeilijk is om bewijzen te verzamelen, aangezien de persoon in kwestie verwijderd werd en het onderzoek niet kan bijwonen. In een rapport dat in juni 2017 is gepubliceerd, heeft de ngo Hungarian Helsinki Committee de doeltreffendheid van onderzoeken vergeleken bij vermeende schendingen van artikel 3 van het EVRM in zeven landen van de Europese Unie, waaronder België. Dit rapport stelt vast dat, ondanks de vrij bevredigende kwaliteit van de Belgische wetgeving tegen mishandeling, indicatoren België een lager beschermingsniveau toedichten dan andere Europese landen. Dit heeft te maken met het gebrek aan betrouwbare statistieken en met de moeilijkheid om bewijzen te verzamelen. In 2014 raadde het VN-Comité tegen foltering België aan een specifiek register op te zetten om klachten te registreren, om een betrouwbare statistische analyse mogelijk te maken. Voor zover wij weten, is geen gevolg aan deze aanbeveling gegeven. Myria heeft ook bijgedragen aan het onderzoek van de Europese Ombudsman over de inachtneming van grondrechten op Frontex-vluchten. Die concludeert dat alle verwijderde personen informatie en een boekje over de klachtenprocedure moeten krijgen in een taal die ze begrijpen.

Controlesysteem door de AIG

80. De AIG, die toeziet op verwijderingen, voerde tussen 2013 en 2017 574 controles uit. In 2017 waren er 92 controles op 282 personen van de in totaal 7901 pogingen tot verwijdering, waaronder 1475 met begeleiders. Dat is een daling met 41 % over 4 jaar. In vergelijking met het aantal pogingen gaat het om weinig controles. Myria heeft in zijn rapport kritiek geuit op het controlesysteem van de AIG op bepaalde punten, met name op het gebrek aan middelen en op hun onafhankelijkheid.⁹⁶ Omdat ngo's niet aanwezig zijn - de Belgische staat vindt dit niet essentieel - zien personen die worden verwijderd de AIG niet altijd als een onafhankelijke instantie. De medewerkers hebben politionele bevoegdheden die een gevoel van partijdigheid doen ontstaan. Ook de identificatie van AIG-medewerkers roept nog altijd vragen op. Zijn ze echt herkenbaar voor personen die worden verwijderd? Hoe kunnen de betrokkenen hun opdracht en taak

echt begrijpen als er geen tolken worden ingeschakeld? Moet er niet schriftelijk over de taak en de opdracht van de AIG-medewerkers worden gecommuniceerd in een taal die de persoon begrijpt? Gelet op het beperkte aantal controles op verwijderingen en de afwezigheid van andere actoren, moet een camerabewakingssysteem worden opgezet om alle verwijderingspogingen te registreren. Op zijn minst moeten de meest gevoelige zones met camera's worden bewaakt. Om het gebruik van camera's tijdens een verwijdering mogelijk te maken, werd de camerawet aangepast. Het tussentijds rapport van de Commissie Bossuyt⁹⁷ erkent dat het gebruik van videocamera's moet kunnen.

Aanbevelingen

Neem alternatieven voor detentie in de nationale wetgeving op. Detentie, met name voor personen die internationale bescherming vragen, mag slechts een laatste redmiddel zijn. Met detentie moet een legitiem doel worden nagestreefd op grond van de beginselen van noodzakelijkheid, evenredigheid en subsidiariteit. De detentie moet ook zo kort mogelijk zijn.

Leg in de regelgeving vast dat nuttige (medische) documenten met het oog op het indienen van een klacht systematisch en onmiddellijk aan de vreemdeling en aan zijn advocaat worden bezorgd.

Zorg voor meer transparantie over het aantal klachten dat bij het Comité P of bij de IAG wordt ingediend en het gevolg dat eraan wordt gegeven.

Bezorg de betrokkenen voor iedere verwijderingsprocedure (in een taal die de verwijderde persoon begrijpt) een infobrochure over de mogelijkheden om ook na de verwijdering klacht in te dienen.

AIG-controles moeten transparanter en efficiënter worden, zeker wanneer men meer gedwongen repatriëringen wil doorvoeren.

4 Aanvullende elementen

4.1 Inschrijving in de bevolkingsregisters (art. 14, 16, 25)

81. De inschrijving in bevolkingsregisters heeft een impact op verschillende burgerrechten en politieke rechten, gewaarborgd door de artikelen 14 (eerlijk proces), 16 (rechtspersoonlijkheid) en 25 (deelname aan verkiezingen). Het niet-inschrijven maakt het uitoefenen van die rechten moeilijker of zelfs onmogelijk. Door hun huisvestingssituatie hebben bepaalde categorieën personen echter slechts beperkt toegang tot die inschrijving. Het gaat om mensen die in niet-erkende of ongezonde woningen verblijven (1), om daklozen (2) en om mensen die in een mobiele woning verblijven (3).
82. Voor personen die tot categorie 1 behoren, voorziet de wet in een recht op voorlopige inschrijving. Plaatselijke besturen aarzelen soms om dat recht te verlenen, omdat dit op termijn de deur naar een definitieve inschrijving opent. Om hieraan tegemoet te komen, werd een wet⁹⁸ goedgekeurd die de inschrijving definitief voorlopig maakt. Het Steunpunt Armoedebestrijding vraagt echter om na te gaan welk effect die wet op de praktijken van plaatselijke besturen heeft.⁹⁹
83. Voor personen die tot de categorieën 2 en 3 behoren, is er het 'referentieadres'. Dit laat toe om fictief ingeschreven te worden op het adres van een derde en daar post te ontvangen. Daklozen kunnen zich inschrijven op het adres van een particulier of van een OCMW. Om verschillende redenen wordt nauwelijks gebruik gemaakt van particuliere referentieadressen. In de praktijk blijkt een OCMW-referentieadres dan weer vaak problematisch te zijn, zoals blijkt uit opmerkingen van middenveldorganisaties¹⁰⁰ en uit rechtspraak¹⁰¹. De federale overheid heeft de reglementering in een nieuwe omzendbrief toegelicht. Die werd jammer genoeg niet meer gepubliceerd voor de verkiezingen van 26 mei 2019. Personen in een mobiele woning hebben ook de mogelijkheid om zich in te schrijven op het referentieadres van een rechtspersoon, maar ook dat blijkt in de praktijk problemen op te leveren. Na een gezamenlijke aanbeveling van Unia en het Steunpunt Armoedebestrijding aan de FOD Binnenlandse Zaken¹⁰², heeft die laatste een omzendbrief opgesteld om de maatregel toe te lichten.¹⁰³

Aanbevelingen

Evalueer de effecten van de recente aanpassing van het systeem van voorlopige inschrijving op de toepassing van deze regeling.

Verduidelijk de wet- en regelgeving over referentieadressen om lokale verschillen in de toepassing door OCMW's en gemeenten te voorkomen.

4.2 Vrijheid van vereniging (art. 22)

84. De vrijheid van vereniging omvat het recht voor iedereen om een vereniging op te richten of er lid van te worden. De wet betreffende de rechten van vrijwilligers beperkt deze vrijheid echter voor personen die van een uitkering leven, zoals werkzoekenden en leefloners. Zo bepaalt artikel 13 van de wet van 3 juli 2005 betreffende de rechten van vrijwilligers¹⁰⁴ dat elke werkzoekende die een uitkering krijgt en een vrijwillige activiteit wil uitoefenen, dit aan zijn uitbetalingsinstelling moet melden. De Rijksdienst voor Arbeidsbemiddeling (RVA) heeft 12 werkdagen de tijd om het verzoek te weigeren of toe te staan. Ook leefloners die vrijwilligerswerk willen doen, moeten dit overeenkomstig artikel 6, § 5 van het koninklijk besluit van 11 juli 2002 over maatschappelijke integratie op voorhand aan het OCMW melden.¹⁰⁵
85. Als de uitbetalingsinstelling of het OCMW dit weigeren of het vrijwilligerswerk wordt niet gemeld, moet de persoon zijn vrijwilligerswerk stopzetten op straffe van sancties die verstrekkende gevolgen kunnen hebben en die op de RVA-website worden toegelicht: *"U verliest het recht op uitkeringen. De ten onrechte ontvangen uitkeringen zullen worden teruggevorderd en u riskeert een uitsluiting van het recht op uitkeringen voor meerdere weken."*¹⁰⁶
86. In haar recentste tweejaarlijks verslag 'Duurzaamheid en armoede' stelt het Steunpunt Armoedebestrijding vast dat deze regelgeving onzekerheid en angst in de hand werkt: de uitkeringsgerechtigde durft geen vrijwilligerswerk te verrichten of meldt het niet om verder te kunnen blijven werken. Deze angst wordt alleen maar groter door gebrekkige kennis van en dus slechte communicatie over wat wel en niet mag en dit door alle betrokken partijen. De criteria die worden gehanteerd om het toelaten of weigeren van vrijwilligerswerk te motiveren, worden door de uitbetalingsinstellingen of de RVA bepaald. Het publiek heeft hier geen toegang toe. Zo wordt het moeilijk om te voorspellen wat die instanties beslissen, waardoor de verenigingen zelf werkzoekenden vaak aanraden om zich niet als vrijwilliger aan te bieden om geen risico te lopen. Die communicatie van foute informatie en het gebrek aan transparantie beperkt in grote mate de uitoefening van het recht op vrijheid van vereniging van personen die vaak al sociaal geïsoleerd zijn.¹⁰⁷

Aanbevelingen

Wijzig artikel 13 van de wet van 3 juli 2005 betreffende de rechten van vrijwilligers en artikel 6, § 5 van het koninklijk besluit van 11 juli 2002 betreffende de maatschappelijke integratie om de verplichting ongedaan te maken om vrijwilligerswerk aan de uitbetalingsinstelling te melden.

Informeert alle actoren (verenigingen, ziekenfondsen, OCMW's, uitkeringsgerechtigden enz.) duidelijk en volledig over de rechten en plichten van uitkeringsgerechtigden die vrijwilligerswerk willen doen.

Koningsstraat 138 ○ 1000 Brussel

T +32 (0)2 212 30 00

www.unia.be

www.myria.be

www.armoedebestrijding.be

5 Eindnoten

---

¹ Samenwerkingsakkoord tussen de federale staat, de gemeenschappen en de gewesten betreffende de bestendiging van het armoedebeleid, *B.S.*, 16 december 1998 en 10 juli 1999.

² Wet van 19 september 2017 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek, het Gerechtelijk Wetboek, de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen en het Consulaire Wetboek met het oog op de strijd tegen de frauduleuze erkenning en houdende diverse bepalingen inzake het onderzoek naar het vaderschap, moederschap en meemoederschap, alsook inzake het schijnhuwelijk en de schijnwettelijke samenwoning, *B.S.*, 4 oktober 2017.

³ MYRIA, « Vreemdeling zijn in België in 2017 », 2017,

https://www.myria.be/files/171212_Myriadoc_6_Vreemdeling_zijn_in_Belgi%C3%AB_in_2017_NL.pdf, pp. 4-21.

⁴ STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE, BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING, « Burgerschap en armoede Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie - Tweejaarlijks verslag 2016-2017 », 2017, <http://www.armoedebestrijding.be/vliegend/burgerschap/>.

⁵ Maria Bouverne-De Bie, Yves Rosseel, Joke Impens, Sven De Visscher, Sara Willems, Isabelle DelensRavier. *Existe-t-il un lien entre pauvreté et mesures d'aide à la jeunesse ?*, Gand, Academia Press, 2011.

⁶ STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE, BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING, « Familles pauvres : soutenir le lien dans la séparation », 2013, https://www.armoedebestrijding.be/publications/rapport_lien_2013.pdf. Zie ook video : RTA ASBL, « Familles pauvres : soutenir le lien dans la séparation – trailer », <https://vimeo.com/143977425>.

⁷ Wet van 19 maart 2017 tot wijziging van de wetgeving tot invoering van een statuut voor pleegzorgers, *M.B.*, 5 april 2017.

⁸ STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE, BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING, « Advies van het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting over het wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek tot invoering van een statuut voor pleegzorgers (DOC 54 0697/006) », 2017, https://www.armoedebestrijding.be/publications/Advies_pleegzorgers.pdf.

⁹ COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD, « Concluding observations on the combined fifth and sixth reports of Belgium », 2019, https://ncrk-cnde.be/IMG/pdf/crc_c_bel_co_5-6_33811_e.pdf.

¹⁰ *B.W.*, art. 387octies.

¹¹ Wet van 12 mei 2019 tot oprichting van een Federaal Instituut voor de bescherming en de bevordering van de rechten van de mens, *B.S.*, 21 juni 2019.

¹² Het mensenrechtenplatform is op vrijwillige basis samengesteld uit Unia, Myria, het College van Federale Ombudsmannen, de Gegevensbeschermingsautoriteit, het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, De Ombudsman der Deutschsprachigen Gemeinschaft, le Médiateur de la Wallonie et de la Fédération Wallonie-Bruxelles, De Kinderrechtencommissaris, le Délégué général aux droits de l'enfant, de Nationale Commissie voor de Rechten van het Kind, het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, Het Vast Comité van Toezicht op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten (Vast Comité I), de Comité P, de Hoge Raad voor de Justitie en de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen.

¹³ De verslagen die het Comité T in 2017 en 2019 heeft gepubliceerd, zijn beschikbaar op de website van het Comité T : www.comitet.be.

¹⁴ HUMAN RIGHTS COUNCIL, *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism – Visit to Belgium – A/HRC/40/52/Add.5*, 2019.

¹⁵ UNIA, « Maatregelen en klimaat: gevolgen na de aanslagen », 2017, <https://www.unia.be/nl/publicaties-statistieken/publicaties/maatregelen-en-klimaat-gevolgen-na-de-aanslagen>.

¹⁶ Zie in het bijzonder RTBF, « Terrorisme : 18884 personnes fichées par la police belge en 2017 », 2017, https://www.rtbf.be/info/belgique/detail_terrorisme-18-884-personnes-fichees-par-la-police-belge-en-2017?id=9585968.

¹⁷ HUMAN RIGHTS COUNCIL, *op. cit.*

¹⁸ Wetboek van de Belgische nationaliteit, art. 23.

¹⁹ Grondwettelijk Hof, 7 februari 2018, n° 16/2018, B.17-B.18.4.

²⁰ Grondwettelijk Hof, 7 februari 2018, n° 16/2018, B.5-B.9.

²¹ Advies van de RvS n° 61.796/2/V van 16 augustus 2017, Parl. Doc., Kamer, 54, 24 augustus 2017, n° 1968/002, p. 6.

²² EVALUATIECOMMISSIE FEDERALE WETGEVING TER BESTRIJDING VAN DISCRIMINATIE, « Eerste evaluatieverslag », 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf, n°361 et s.

²³ Arbeid en werkgelegenheid, Goederen en diensten, Media, gemeenschapsleven, Politie en justitie, Onderwijs, Diverse activiteiten, Sociale bescherming, Andere.

²⁴ UNIA, « Jaarverslag 2017: Stilstand is geen optie », 2018, <https://www.unia.be/nl/publicaties-statistieken/publicaties/jaarverslag-2017>.

²⁵ UNIA EN FOD WERKGELEGENHEID, ARBEID EN SOCIAAL OVERLEGSOCIALE, « Socio-economische Monitoring 2017: arbeidsmarkt en origine », 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/1215_UNIA_Monitoring_2017_FR-Anysurfer.pdf.

²⁶ UNIA, « Diversiteitsbarometer Huisvesting », 2014, <https://www.unia.be/nl/publicaties-statistieken/publicaties/diversiteitsbarometer-huisvesting>, en « Diversiteitsbarometer Onderwijs », 2018, <https://www.unia.be/nl/publicaties-statistieken/publicaties/diversiteitsbarometer-onderwijs>.

²⁷ Voor een duidelijk onderscheid, zie : STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE, BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING, « Armoede en discriminatie », <https://www.armoedebestrijding.be/themas/discriminatie/>.

²⁸ Dit komt ook tot uiting in : UNIA, « Cijfersverslag 2018 », 2018, <https://www.unia.be/nl/publicaties-statistieken/statistieken/cijfers-van-unia>.

²⁹ UNIA, « Diversiteitsbarometer Onderwijs », 2018, <https://www.unia.be/nl/publicaties-statistieken/publicaties/diversiteitsbarometer-onderwijs>.

³⁰ Tijdens de 72ste zitting van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties op 26 januari 2018 werd besloten om niet langer te spreken over "genocide in Rwanda" maar over "genocide op Tutsi's in Rwanda". Paul Kagame's Rwanda is op initiatief van deze naamsverandering die bekritiseerd is omdat ze geen rekening houdt met de gematigde Hutu's die ook in 1994 werden afgeslacht.

³¹ Wet van 5 mei 2019 houdende diverse bepalingen in strafzaken en inzake erediensdiensten, en tot wijziging van de wet van 28 mei 2002 betreffende de euthanasie en van het Sociaal Strafwetboek, *B.S.*, 24 mei 2019, art. 115.

³² De burkini is een full-body badpak, ontworpen om de religieuze regels dat vrouwen zich bescheiden moeten kleden te laten respecteren. Het bedekt het lichaam van het hoofd tot de enkels, waardoor het gezicht, de handen en de voeten zichtbaar blijven. Het kan ook om andere redenen worden gedragen, zoals medische problemen.

³³ UNIA, « Juridisch advies gericht tot de verantwoordelijken van overheidszwembaden in Vlaanderen over lichaamsbedekkende zwemkleding », 2017, <https://www.unia.be/nl/wetgeving-aanbevelingen/aanbevelingen-van-unia/advies-unia-antwoordt-op-vragen-over-lichaamsbedekkende-zwemkleding>.

³⁴ Het was het netwerk van openbare scholen (GO!) dat dit verbod invoerde, dat in 2013 werd goedgekeurd door de Vlaamse Onderwijsraad (een overheidsinstantie aan het hoofd van 700 openbare basisscholen en middelbare scholen in het Vlaamse Gewest). Sindsdien verbiedt een administratieve circulaire van de raad van bestuur van de scholen van de Vlaamse Gemeenschap het dragen van ostentatieve filosofische tekens op school. Op basis hiervan hebben verschillende scholen een intern reglement opgesteld dat in hetzelfde verbod voorziet.

³⁵ Volgens de Raad van State was de betwiste circulaire aangenomen naar aanleiding van ernstige problemen in de scholen in de Antwerpse regio. De scholen van de eisers bevonden zich echter niet in een vergelijkbare situatie die een dergelijk verbod in hun huishoudelijk reglement zou kunnen rechtvaardigen. Deze conclusie werd ook bevestigd door een arrest van 23 februari 2018 van het Gerecht van eerste aanleg van Tongeren betreffende een school in Maasmechelen, Tongeren.

³⁶ Een van de redenen die worden aangevoerd om het verbod op religieuze symbolen op scholen, met name openbare scholen, te rechtvaardigen, is de neutraliteit van de openbare dienst. Scholen noemen ook de noodzaak om studenten te beschermen tegen de druk van andere studenten of docenten die hoofddoeken dragen. Scholen geloven ook dat het niet verbieden van religieuze symbolen hun diversiteit zou kunnen bedreigen, omdat ze vrezen dat ze veel studenten zullen aantrekken die door het verbod in andere scholen zouden worden getroffen.

³⁷ UNIA, « Enseignement supérieur et de promotion sociale en Fédération Wallonie-Bruxelles : Port de signes religieux – Recommandation au Ministres de l'enseignement supérieur et au Ministre de l'enseignement de Promotion sociale », 2016, <https://www.unia.be/fr/legislation-et-recommandations/recommandations-dunia/port-de-signes-religieux-et-reglement-dordre-interieur-enseignement-superie>.

³⁸ R.v.S., 27 maart 2013, n°223.042 ; R.v.S., 17 april 2013, n°223.201 R.v.S., 5 februari 2014, n°226.345 en 226.346; R.v.S., 1 februari 2016, n°223.672.

³⁹ DE BELGISCHE KAMER VAN VOLKSVERTEGENWOORDIGERS, « Onderzoekscommissie – Terroristische aanslagen. Beknopt overzicht van de werkzaamheden en aanbevelingen », 2018, <https://www.dekamer.be/kvvcv/showpage.cfm?section=/publications/attentats&language=nl&story=attentats.xml>

⁴⁰ ZUHAL DEMIR, « Interfederaal Actieplan tegen discriminatie en geweld ten aanzien van LGBTI-persoon », 2018-2019, https://zizomag.be/sites/default/files/actieplan_lgbti_2018-2019.pdf.

⁴¹ Het wetboek van strafrecht voorziet in een verplichte verhoging van de straffen voor haatdelicten die verband houden met de volgende misdrijven: doodslag, mishandeling en mishandeling, en het toedienen (of een poging tot toediening) van stoffen die de dood of ernstige schade aan de gezondheid kunnen veroorzaken. Deze strafverhoging heeft ook betrekking op de criteria van de Anti-Racismewet, de Antidiscriminatiewet en de criteria van geslachts- en geslachtsverandering.

⁴² Het wetboek van strafrecht voorziet in een optionele verhoging van de straffen voor haatmisdrijven die verband houden met de volgende misdrijven: voyeurisme, seksueel misbruik, verkrachting, schuldige nalatigheid, schending van persoonlijke vrijheden en de onschendbaarheid van de woning door bepaalde personen, schending van de eer en de reputatie, brandstichting, vernieling van gebouwen, stoommachines en telegraafapparatuur, vernieling en beschadiging van voedsel, goederen of andere roerende goederen, graffiti en schade aan onroerend goed. Deze verergering van de straf heeft betrekking op de criteria van de antiracismewet, de antidiscriminatiewet en het criterium « gender ».

⁴³ Corr. Antwerpen, 6 maart 2015 en Antwerpen, 25 maart 2016, www.unia.be (in het tabblad "jurisprudentie").

⁴⁴ In de zaak Trabelsi v. België van 4 september 2014 werd België veroordeeld wegens niet-naleving van het beginsel van non-refoulement door de Belgische autoriteiten. Ook in het geval van A.T. v. België van 23 maart 2017 had België zich niet gehouden aan de voorlopige maatregelen van het EVRM met betrekking tot de uitzetting aan de Belgische grens naar Egypte van een buitenlander wiens vluchtelingenstatus in het geding was vanwege problemen met de openbare orde en de nationale veiligheid. Ook in de zaak M.S.S. v. België en Griekenland van 21 januari 2011 werd België veroordeeld voor schending van artikel 3 van het EVRM.

⁴⁵ Wetsontwerp tot wijziging van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen, Advies van de R. v. S., DOC 53 - 1825/1, <https://www.dekamer.be/FLWB/pdf/53/1825/53K1825001.pdf>, p. 47.

⁴⁶ MYRIA, « Migratie in cijfers en in rechten 2018 », 2018, <https://www.myria.be/nl/publicaties/migratie-in-cijfers-en-in-rechten-2018>, pp. 54-68.

⁴⁷ CGVS, « Het respecteren van het non-refoulement principe bij de organisatie van de terugkeer van personen naar Soedan », 2018,

https://www.cgvs.be/sites/default/files/onderzoeksrapport_terugkeer_naar_soedan_2018_verslag.pdf.

⁴⁸ MYRIA, « Terugkeer, detentie en verwijdering - Recht op gezinsleven in het gedrang » 2018, <https://www.myria.be/nl/publicaties/myriadoc-8-detentie-terugkeer-en-verwijdering>, p. 32.

⁴⁹ EHRM, Singh e.a. tegen België, 2 oktober 2012, nr 33210/11.

⁵⁰ EHRM, Basra tegen België, 10 juli 2018, nr. 47232/17; EHRM, H.G.S. tegen België, 7 maart 2019, nr. 26763/18.

⁵¹ COMITE P, « Violences policières », 2019, <https://comitep.be/document/onderzoeksrapporten/2019-02-07%20violences%20polici%C3%A8res.pdf>, p. 37.

⁵² Unia heeft in een van de gevallen een dergelijke non-conformiteitsbeslissing kunnen constateren.

⁵³ VZW HUMAIN, « Rapport over fysiek en verbaal geweld door Belgische politiediensten ten aanzien van mensen op de vlucht », 2018.

⁵⁴ DOKTERS VAN DE WERELD, « Politiegeweld tegen migranten en vluchtelingen onderweg in België: Ons verslag », <https://doktersvandewereld.be/nieuws-publicaties/politiegeweld-tegen-vluchtelingen-en-migranten-onderweg-in-belgie#undefined>.

⁵⁵ EHRM, Oukili tegen België, 9 januari 2014, nr. 43663/09; EHRM, Plaisier tegen België, 9 januari 2014, nr. 28785/11; EHRM, Van Meroye tegen België, 9 januari 2014, nr. 28785/11; EHRM, Van Meroye tegen België, 9 januari 2014, nr. 28785/11. België, 9 januari 2014, nr. 43687/09; EHRM, Smits e.a. tegen België, 3 februari 2015, nrs. 49484/11, 4710/12, 15969/12, 49863/12 en 70761/12; EHRM, Vander Velde en Soussi tegen België en Nederland, 3 februari 2015, nrs. 49861/12 en 49870/12.

⁵⁶ EVRM, W.D. tegen België, 6 september 2016, nr. 73548/13.

⁵⁷ De artikelen 35 en 36 van het VN-verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap voorzien een rapportageprocedure, aan het einde waarvan het Comité voor de rechten van personen met een handicap suggesties en aanbevelingen doet. Deze opmerkingen zijn beschikbaar op de website van het Comité voor de rechten van personen met een handicap: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fBEL%2fCO%2f1&Lang=fr, zie §§ 27-29, p. 5.

⁵⁸ Koninklijk besluit van 19 december 2014 in uitvoering van artikel 56, § 3ter van de wet betreffende de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen, gecoördineerd op 14 juli 1994 voor de forensische psychiatrische centra, *B.S.*, 29 januari 2015, art. 3, volgens welke het CPL een totaal verzorgingsteam moet hebben van 21,25 voltijdse equivalenten voor 30 bedden, te moduleren in elke sectie volgens de behoeften.

⁵⁹ Vraag van mevrouw Karin Jiroflée aan de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid over "de problemen bij het overbrengen van geïnterneerden van de CPL naar andere instellingen" (nr P3023), verkrijgbaar bij <http://www.lachambre.be/doc/PCRI/pdf/54/ip239.pdf#search=%22P3023%22>, p. 21; CPT, « Rapport au Gouvernement de la Belgique relatif à la visite effectuée en Belgique par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) du 27 mars au 6 avril 2017 », 2017, <https://rm.coe.int/16807913b1>, p. 49.

⁶⁰ Tussen de opening en 13 december 2017 mochten slechts 34 patiënten CPL in Gent verlaten. Van een aanvraag tot opname in een polikliniek voor 118 patiënten werden 83 patiënten geweigerd en voor de overige 35 patiënten werd geen antwoord gegeven. Zie hierover de parlementaire vraag van 13 december 2017 van mevrouw Goedele Uyttersprot aan de minister van Justitie over "de uitgaande stroom van geïnterneerden" (nr. 22506), beschikbaar op <http://www.lachambre.be/doc/CCRI/pdf/54/ic780.pdf#search=%2222507%22>, p. 34.

⁶¹ MISTIAEN P. *et al*, « KCE Report – Gezondheidszorg in Belgische gevangenissen: huidige situatie en toekomstige scenario's », 2017, <https://kce.fgov.be/nl/gezondheidszorg-in-belgische-gevangenissen>.

⁶² CPT, *op. cit.*

⁶³ CPT, *ibidem*, pp. 62-64.

⁶⁴ CPT, *ibidem*, p. 60.

⁶⁵ CPT, *ibidem*, p. 64.

⁶⁶ CPT, *ibidem*, p. 65.

⁶⁷ VLAAMSE ZORGINSPECTIE (DEPARTEMENT WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN GEZIN), « Oriënterende audit FPC Gent », 2015 et VLAAMSE ZORGINSPECTIE (DEPARTEMENT WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN GEZIN), « *Gestandaardiseerde bevraging FPC Gent en opvolgingsaudit* », 2017. Ces rapports ne sont pas rendus publics mais peuvent être obtenus sur demande.

⁶⁸ VLAAMSE ZORGINSPECTIE, « Verslag: Gestandaardiseerde bevraging FPC Gent en opvolgingsaudit », 2017, p. 53, 63 et 64.

⁶⁹ Zie hierover de vraag van de heer Hedeboom aan de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid en Asiel en Migratie (nr. P3208), beschikbaar op <https://www.lachambre.be/kvvcr/showpage.cfm?section=qrva&language=nl&cfm=qrvaXml.cfm?legislat=54&dossierID=54-B180-1065-3208-2018201926557.xml>

⁷⁰ H. ANNICK, « Un premier centre de long séjour pour 30 internés », *La Libre Belgique*, 2015, <http://www.koengeens.be/news/2015/09/17/un-premier-centre-de-long-sejour-pour-30-internes>.

⁷¹ OIP, « Pour le droit à la dignité des personnes détenues - Notice 2016 », 2017, <http://oipbelgique.be/fr/wp-content/uploads/2017/01/Notice-2016.pdf>, p. 211.

⁷² CPT, *op. cit.*, pp. 57,58,67,68 et 69.

⁷³ Over dit onderwerp, zie A. DEHAIN, « Les internés sans papiers : Un « no man's land » juridique », *alter écho n°467*, 2018, pp. 38-39.

⁷⁴ Wet van 25 december 2016 tot wijziging van de rechtspositie van de gedetineerden en van het toezicht op de gevangenen en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *B.S.*, 30 december 2016, art. 3 et 132.

⁷⁵ Om hun onafhankelijkheid te waarborgen, worden de leden van de Centrale Raad van Commissarissen door het Parlement benoemd.

⁷⁶ CPT, *op. cit.*, pp. 45-46.

⁷⁷ Wet van 5 augustus 1992 op het politieambt, *B.S.*, 22 december 1992, art. 33.

⁷⁸ MYRIA, « Terugkeer, detentie en verwijdering van vreemdelingen in België – Terugkeer, tegen welke prijs? », 2017, https://www.myria.be/files/171030_Myriadoc_5_Detentie_terugkeer_en_verwijdering_NL.pdf, p. 54-57.

⁷⁹ STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE, BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING (2015), Publieke diensten en armoede. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie - Tweejaarlijks verslag 2014-2015, <https://www.armoedebestrijding.be/vliegend/publieke-diensten/>, p. 10-38.

⁸⁰ MYRIA, « Vreemdeling zijn in België in 2017 », *op. cit.*, p. 37.

⁸¹ Wet van 6 juli 2016 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek met betrekking tot de juridische bijstand, *B.S.*, 14 juli 2016.

⁸² STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE, BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING (2018), « Memorandum van het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting voor de federale en regionale verkiezingen 2019 Samenwonen erkennen, ondersteunen en aanmoedigen » https://www.armoedebestrijding.be/publications/memorandum2019_nl.pdf.

⁸³ Bovenvermelde wet van 6 juli 2016.

⁸⁴ Het Grondwettelijk Hof, 21 juni 2016, nr. 77/2018; STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE, BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING, "Het Grondwettelijk Hof 21 juni 2018, nr. 6596 en 6598", 2018., <https://www.armoedebestrijding.be/mensenrechten-en-armoede/rechterlijke-controlle/toegang-tot-de-rechtbank/grondwettelijk-hof-21-juni-2018-nr-6596-en-6598/>.

⁸⁵ Wet van 14 octobre 2018 tot wijziging van het Wetboek der registratie-, hypotheek- en griffierechten teneinde de griffierechten te hervormen, *B.S.*, 20 december 2018; Koninklijk besluit van 9 oktober 2018 tot wijziging van het koninklijk besluit van 16 juni 2016 houdende de elektronische communicatie overeenkomstig artikel 32ter van het Gerechtelijk Wetboek, *B.S.*, 16 oktober 2018 ; Ministerieel besluit van 9 oktober 2018 tot wijziging van het ministerieel besluit van 20 juni 2016 tot bepaling van de inwerkingstelling van het e-Box netwerk en het e-Deposit systeem, zoals bedoeld in artikel 10 van het koninklijk besluit van 16 juni 2016 houdende de elektronische communicatie overeenkomstig artikel 32ter van het Gerechtelijk Wetboek, *B.S.*, 16 oktober 2018.

⁸⁶ STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE, BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING (2017), *Armoede en ineffectiviteit van rechten: non-take-up van rechten*, Brugge, Die Keure, 2017, <https://www.armoedebestrijding.be/publicatie-armoede-en-ineffectiviteit-van-rechten-non-take-up-van-rechten/>.

⁸⁷ EHRM, Anakomba Yula tegen België, 10 maart 2009, nr. 45413/07.

⁸⁸ MYRIA, « Een nieuw paradigma voor het Europees asielmodel? », 2019, <https://www.myria.be/nl/publicaties/myriadoc-9-een-nieuw-paradigma-voor-het-europees-asielmodel>, pp. 89-98.

⁸⁹ Namelijk art. 5 EVRM, de rechtspraak van het EHRM, art. 8 opvangrichtlijn 2013/33/EU, art. 43 procedurerichtlijn 2013/32/EU en art. 9 ICCPR.

⁹⁰ MYRIA, « Terugkeer, detentie en verwijdering van vluchtelingen in België », *op. cit.*, pp.70-71.

⁹¹ Derde Facultatief Protocol bij het Verdrag inzake de rechten van het kind tot vaststelling van een communicatieprocedure, aangenomen en opengesteld voor ondertekening, ratificatie en toetreding door de Algemene Vergadering A/RES/66/138 van 19 december 2011, inwerkingtreding 14 april 2014, artikel 6.

⁹² R.v.S., 4 april 2019, nr 244.190.

⁹³ CENTRUM VOOR GELIJKHEID VAN KANSEN, « Klachtencommissie 2004-2007 : analyse en evaluatie van een ontoereikende maatregel », januari 2008, <https://www.myria.be/nl/publicaties/klachtencommissie-2004-2007-analyse-en-evaluatie-van-een-ontoereikende-maatregel>.

⁹⁴ MYRIA, « Terugkeer, detentie en verwijdering van vluchtelingen in België », *op. cit.*, pp.79-82.

⁹⁵ DOKTERS VAN DE WERELD, « Politiegeweld tegen migranten en vluchtelingen onderweg in België: Ons verslag », *op. cit.*

⁹⁶ MYRIA « Terugkeer, detentie en verwijdering van vluchtelingen in België », *op. cit.*, pp.76-79.

⁹⁷ COMMISSIE VOOR DE EVALUATIE VAN HET BELEID INZAKE DE VRIJWILLIGE TERUGKEER EN DE GEDWONGEN VERWIJDERING VAN VREEMDELINGEN, « Interim-verslag » 2019, <https://www.myria.be/nl/ontwikkelingen/myrias-analyse-van-het-interim-verslag-van-de-commissie-bossuyt>, p.89.

⁹⁸ Wet van 9 november 2015 houdende diverse bepalingen Binnenlandse Zaken, *B.S.*, 30 november 2015.

⁹⁹ STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE, BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING (2017), *Burgerschap en armoede Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie*, p. 15-16.

¹⁰⁰ STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE, BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING (2017), *op. cit.*, p. 16-22 ; NETWERK TEGEN ARMOEDE (2017), [Note de travail: l'adresse \(de référence\) pour les personnes sans-abri, version février 2017](#).

¹⁰¹ STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE, BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING, « Cahier rechtspraak nr. 1 Het referentieadres bij een OCMW. Onderzoek van de rechtspraak van arbeidshoven en -rechtbanken in de periode 2016-2017 », <https://www.armoedebestrijding.be/publications/refadresOCMW.pdf>.

¹⁰² UNIA & STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE, BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING, « Het referentieadres voor personen die in een mobiele woning verblijven. AANBEVELING 198 van 29 november 2017 », <https://www.unia.be/nl/wetgeving-aanbevelingen/aanbevelingen-van-unia/het-referentieadres-voor-personen-die-in-een-mobiele-woning-verblijven>.

¹⁰³ Omzendbrief van 18 september 2018 : Inschrijving van de personen die in een mobiele woning verblijven, [https://www.ibz.rn.fgov.be/fileadmin/user_upload/nl/bev/omzendbrieven/Omzendbrief Inschrijving controle referentieadres N.pdf](https://www.ibz.rn.fgov.be/fileadmin/user_upload/nl/bev/omzendbrieven/Omzendbrief%20Inschrijving%20controle%20referentieadres%20N.pdf).

¹⁰⁴ Wet van 3 juli 2005 betreffende de rechten van vrijwilligers, *B.S.*, 28 augustus 2005.

¹⁰⁵ Koninklijk besluit van 11 juli 2002 houdende het algemeen reglement betreffende het recht op maatschappelijke integratie., *B.S.*, 31 juli 2002.

¹⁰⁶ RVA, « Mag u een vrijwillige activiteit verrichten voor een privépersoon of een organisatie? », <https://www.rva.be/nl/documentatie/infoblad/t42>.

¹⁰⁷ STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE, BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING, « Burgerschap en armoede Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie - Tweejaarlijks verslag 2016-2017 », 2017, <http://www.armoedebestrijding.be/vliegend/burgerschap/>.